

**Smaakmaker voor het
Digitaal boek**

**TONGERLOO EN
'S HERTOGENBOSCH**

**DE DOTATIE DER NIEUWE
BISDOMMEN IN BRABANT**

1559 — 1596

DISSERTATIE TOT HET VERWERVEN VAN
DEN TITEL VAN DOCTOR IN ZEDE- EN GE-
SCHIEDKUNDIGE WETENSCHAPPEN DOOR

AMBR. ERENS, O. PRAEM.
LICENTIAAT IN ZEDE- EN GESCHIED-
KUNDIGE WETENSCHAPPEN, ARCHIVARIS
DER ABDIJ TONGERLOO

1925 — TONGERLOO
DRUKKERIJ DER ABDIJ

Digitale versie 2020

K. Mertens (red.)

Studium Generale vzw

Opus quod inscribitur : *Tongerloo
en 's Hertogenbosch. De dotatie der
nieuwe bisdommen in Brabant*, auc-
tore Ambr. Erens, ex auctori-
tate Eminentissimi et Reverendissimi
Archiepiscopi Mechliniensis et legum
academicarum praescripto recog-
nitum, quum fidei aut bonis mori-
bus contrarium nihil continere visum
fuerit, imprimi potest.

Datum Lovanii, die 14 Maii 1925.

P. LADEUZE

Rect. Univ.

De licentia superiorum Ordinis.

AAN ZIJNE DOORLUCHTIGE HOOGWAARDIGHEID
MGR THOMAS LUD. HEYLEN, NORBERTIEN EN
OUD-ABT VAN TONGERLOO, BISSCHOP VAN NAMEN. —
AAN HOOGWAARDEN HEER DR HUGO LAMY, ABT
VAN TONGERLOO. — AAN DE BLIJVENDE NAGEDACH-
TENIS VAN PROFESSOR A. CAUCHIE

WORDT DEZE STUDIE EERBIEDIG TOEGEWIJD

INHOUD

INLEIDEND WOORD	blz. VII
-----------------	----------

Staat der studiën over de godsdienstige toestanden in de XVIe eeuw. Doel van het onderhavig onderwerp. Nieuwe dokumentatie.
Bronnen en studiën.

EERSTE DEEL

HET VERZET TEGEN DE INLIJVING DER BRABANTSCHEN ABDIJEN BIJ DE NIEUWE BISDOMMEN (1559-1569).

HOOFDSTUK I

De onderhandelingen over de oprichting en de dotatie der nieuwe bisdommen. blz. 3-33

De bisdommen-organisatie der Nederlanden bij het begin der regeering van Filips II. De noodzakelijkheid eener wijziging. De zending van Caraffa eene aanleiding daartoe. Sonnius als zaakgelastigde naar Rome. Zijne opdracht. Blz. 3. — Zijn vertrek. Eerste optreden. Onderzoekscmissie. Voorstellen. Blz. 10. — Werkzaamheden der commissie. Verslag der besprekingen. Nieuwe besprekingen. Blz. 24. — De Caraffa-zaak. Uitstel. Blz. 26. — De afkondiging der bisdommenorganisatie in consistorievergadering op 12 Mei. — Het opmaken der bulle. Aankomst in de Nederlanden. Blz. 28. — Moeilijkheden welke voorkwamen nopens de dotatie. Verworpen voorstel over de indeeling van Brabant. De kosten der zending. Blz. 31.

HOOFDSTUK II

De uitvoering der inrichtingsbesluiten. blz. 34-52.

Algemeene inhoud der bulle *Super universas*. De uitvoeringscommissie. Haar werkzaamheden. Nieuwe oplossing der dotatiekwestie. Blz. 34. — Instemming van Filips. Benoeming der bisschoppen. Blz. 44. — De verhandelingen te Rome. Blz. 47. — De bullen der afzonderlijke bisdommen. Blz. 60.

HOOFDSTUK III

Het verzet tegen de inlijving der abdijen in Brabant blz. 53-108.

De vroegere strijd tegen de *Commende*. Huidige gesteltenis. Mislukte geheimhouding. De tegenstand in buitenland en in binnenland. Blz. 53. — Overzicht over het verleden der *Commende*. Blz. 58. — Ontwaking van het verzet in Brabant. Pretenties der uitheemsche bisschoppen ontzenuwd. Antwoord aan Nederlandschen adel. Benoemingsbrevia onvoldoende opgesteld. Blz. 62. — Dotatiekwestie als brandpunt. Eerste smeekbeden ten gunste van Tongerlo, Sint-Bernards en Affligem. Onwilligheid in de abdijen en bij den adel. Blz. 67. — Het gezantschap naar Spanje: samenstelling, reis, dokumentatie. Verloop der zending. Blz. 71. — Poging tot onderhandeling met Rome. Consultatie der hoogeschoolen over de dotatiekwestie. De reis. Blz. 76. — De consultaties: Leuven, door de regeering. Parijs, Bologna, Keulen en Ramus te Leuven door de abdijen. Beknopt overzicht der uitspraken. Blz. 80. — Nieuwe smeekbeden. Verzet van Antwerpen. Blz. 95. — Speciaal rekwest steunend op de consultaties. Antwoord van Filips. Vertraging van opstel en verzending der bullen te Rome. Aanstelling van Granvelle en Sonnius. Blz. 97. — Nieuwe deputatie naar Spanje. Tegenstand tot in Raad van State. Blz. 105.

HOOFDSTUK IV

Het vergelijk tusschen de abdijen en de regeering. blz. 109-123

Onmogelijke oplossing tenzij langs wederzijdsche tegemoetkoming: De drie abdijen zouden instaan voor een gedeelte der bisschoppelijke bezoldiging. Blz. 109. — Eerste voorstel: 3000 gulden. De onderhandelingen. Eerste opstel van een vergelijk: 5000 gulden. Dit verworpen. Blz. 111. — Nieuwe onderhandelingen. Tweede opstel: 8000 gulden. Blz. 116. — Onwilligheid der regeering. Haar netelachtige positie. Blz. 119. — Het verdrag van 30 Juli 1564. Blz. 122.

HOOFDSTUK V

De inlijving der Brabantsche abdijen bij de bisdommen.

blz. 124-163

Rechtzinnigheid van Filips over de uitvoering van het verdrag. De abtelijke benoemingen te Sint-Bernards, Affligem en Tongerlo. De onderhandelingen noepns het verdrag te Rome. Mislukking. Eischen van Granvelle en Sonnius. Nieuwe misnoegdheid. Afkondiging van het concilie van Trente: verzet. Kritieke toestand der regeering. Filips' afreis naar de Nederlanden. Blz. 124. — Abten weigeren de betaling der bisschoppen. Alva naar de Nederlanden. Zijne openbare en geheime zending nopens de bisdommen. Blz. 136. — De abdijen deputeren Boetzelaer naar Rome. Aanbevelingsbrief van Alva. De onderhandelingen van Boetzelaer. Door *motu proprio* is Alva gelast met de uitvoering der incorporatiebullen. Blz. 142. — De inlijving der abdijen. Blz. 159.

TWEEDE DEEL

HET VERZET DER ABDIJ TONGERLOO TEGEN HARE INLIJ-
VING BIJ HET BISDOM 'S HERTOGENBOSCH (1560-1596).

HOOFDSTUK I

De inlijving der abdij Tongerloos bij het bisdom 's Hertogenbosch
(1559-1569) blz. 165-201

Overlijden van Prelaat Streyters. Dezes verleden en laatste oogenblikken. Nieuwe verkiezing te Tongerloos: de kandidaten tot de abtelijke waardigheid. Blz. 165. — Het voorstel van Sonnius nopens Tongerloos. De schikkingen der inlijvingsbulle. Blz. 171. — De tegenstand in de abdij: smeekbrieven, onderhandelingen gesteund door Oranje, verzet tegen den regeeringsgezant ter abdij, deputatie naar Spanje. De rol van Veltacker. Het verdrag van 30 Juli 1564. Blz. 178. — Veltacker wordt prelaat benoemd door Filips II, en gekozen en aangesteld te Tongerloos. Vergeefsche onderhandelingen met Rome nopens de bekrachtiging. Ook de betaling der bezoldiging blijft uit. Blz. 190. — Gezantschap van Adriaan Boetzelaer naar Rome. Alva doet de inlijving van Tongerloos met 's Hertogenbosch voltrekken. Blz. 198.

HOOFDSTUK II

De strijd ter ontvoogding blz. 203-270§ I. *Het lijdelijk verzet.*

Kalm verloop der aanstelling van Sonnius te Tongerloos. Wat elders gebeurde. De toestand van Veltacker. Blz. 202. — Metsius te Tongerloos aangesteld. Protestatie van de kloosterlingen bij den koning en bij den generaal-abt Despruets. Overeenkomst met Metsius nopens het beheer der abdij. Blz. 205. — Houding van Veltacker. Oorlogstoestanden in en rond de abdij. Blz. 210. — Requesens' zwakheid laat de nationalistische beweging groeien. De opeiseling van boomen en Tongerloos. Blz. 217. — Nieuwe afvaardiging naar Rome: de rol van Jan Van der Meulene. Smeekschrift aan Requesens. Gezantschap naar Spanje: Kieffel. Blz. 221.

§ II. *Het oproerig verzet.*

Politieke toestand na den dood van Requesens. Vergadering der oproerige Staten-Generaal van 1576. Houding der geestelijkheid: de bisschoppen, de abten. Oranje en de Pacificatie van Gent. Blz. 226. — Het optreden van Don Juan. Kentering in de Staten-Generaal. Onderhandelingen met den landvoogd over de ontvoogding van Tongerloos, Affligem en Sint-Bernards. De pauselijke bemiddeling voor den vrede. Blz. 231. — Scheuring tusschen Don Juan en de Staten. Houding der geestelijkheid. Veltacker wordt te Tongerloos als abt aangesteld

door de Staten-Generaal. Gregorius XIII verbiedt aan de geestelijkheid het vergaderen in de Staten. Blz. 238. — De Staten-Generaal en het geestelijk element. De wording der Malkontenten. De Paus en de vrede. Blz. 245. — Metsius en Tongerlo: zijn optreden. Zijn geldvorderingen. Zijn ballingsleven en dood. Oorlogsverwickelingen ter abdij. Blz. 250. — Farnese en de Staten. De toestand der Nederlandsche Kerk. Weifelende houding der geestelijkheid, en de politiek van den landvoogd. Blz. 255. — De houding van Veltacker. Het optreden van Schwartzburg te Antwerpen. Blz. 259. — Veltacker verzoent zich met den Koning en met Rome. Blz. 267.

HOOFDSTUK III

De scheidingsbeweging.

blz. 270-349

§ I. *Hernieuwde pogingen.*

Toestand der abdij Tongerlo midden de oorlogsgebeurtenissen. Blz. 270. — Een deel der kloostergemeente naar 's Hertogenbosch gevlucht. Valsche aantijgingen. Blz. 273. — De toestand van Veltacker: vorderingen der officialen van 's Hertogenbosch. Verdediging der rechten der abdij. Aandringen op ontvoogding langs Margaretha van Parma. Veltacker sterft (1583). De regeering en de aanstelling van een *Administrator*. Walter Corsworm benoemd. Nieuwe pogingen ter vrijmaking van Tongerlo te Doornik ingezet. Het verloop. Blz. 276.

§ II. *De Bossche Partij.*

Optreden van Vekemans tegenover Veltacker nopens Duffel. Reeks beschuldigingen door enkele kloosterlingen aan het Hof uitgebracht tegen Veltacker. Vekemans blijft alleen als aantijger. De verdediging van Tongerlo's overste, door het dorpsbestuur, de kloostergemeente en door hem zelf. Beschouwing over de aantijgingen. — Drunaeus eischt zijn ambt van prior op. — Corsworm en zijn moeilijkheden met Vekemans. Blz. 288.

§ III. *Het rechtsgeding Metsius.*

De bepalingen van het testament van Metsius. Eerste optreden der kloostergemeente van 's Hertogenbosch. Voorstel tot verdrag in der minne. Arrest op de bisschoppelijke goederen te 's Hertogenbosch. Het rechtsgeding voor het Hof van Brabant: Uitspraak van 12 Juni 1581, beveelt de restitutie van meubelen, boeken en *pontificalia*, aan Tongerlo. Blz. 302. — Naspeuringen over het redden der tilbare goederen van bisschop Metsius, over het optreden van den bisschop in de stedelijke refugiehuizen van Tongerlo en over de vrijwillige en opgelegde betalingen hem door de abdij gedaan. Vordering van beide partijen. Blz. 314. — Het geding voor het Hof van Brabant: Aanspraak der erfgenamen op achterstallige bezoldiging van Metsius, Aanspraak van Tongerlo op bisschoppelijke woon. Blz. 321. — Uitspraak: Bekräftiging van die van 12 Juli 81. Tegemoetkoming der partijen: Tongerlo verlangt haar kostbaarheden terug, maar is bereid het bisschoppelijk paleis af te staan. Blz. 325.

§ IV. *De scheiding.*

Farnese gunstig gestemd. Bisschop Crabbeels steunt de beweging. Sixtus V gelast Bonomi met de scheiding. Onderhandelingen met Filips. Blz. 329. —

Het opmaken der scheidingsvoorwaarden. Instemming van Filips. Blz. 334. — De bepalingen van het scheidingskontrakt. Blz. 330. — Bekrachtiging van paus, koning en bisschop. Blz. 347.

SLOT

De ontvoogding blz. 350-357

Keuze van een nieuwen abt te Tongerlo. De bemoeiingen rond de koninklijke benoeming. Graaf van Mansfeld doet op eigen gezag Mutsaerts aanstellen te Tongerlo. Bekrachtiging van Filips. Keuze en wijding van Mutsaerts. De bevestiging van Rome. Een nieuw leven begint voor Tongerlo.

Nabeschouwingen blz. 358-364

De voornaamste in het licht gestelde punten: De rol der Brabantsche abdijen in het verzet tegen de nieuwe bisdommen; de godsdienstige strekkingen in het ontstaan der Nederlandsche beroerten. — De opeenvolgende mislukkingen der poging ter ontvoogding toe te schrijven aan het gebrek van een officieelen vertegenwoordiger der Orde te Rome. Veltacker moet geplaatst worden in de rei der abten van Tongerlo. De regeering faalde met de inlijving der abdijen door te drijven, waar haar een bezoldiging der kerkvoogden aangeboden werd. Het verdrag van 30 Juli 1564 beheerscht zoogezegd de abtsverkiezingen in de Nederlanden tot de Fransche omwenteling.

Register 365-377*Inhoud* 378-382

Erens Ambrosius Mattheus (Tongerlo 1952)

Was archivaris der abdij Tongerlo, historicus, promoveerde in 1925 op het proefschrift "Tongerloo en 's Hertogenbosch, de dotatie der nieuwe bisdommen in Brabant 1559-1596. Hij ordende de archivalia van het Norbertinesenklooster Sint-Catharinadal in Oosterhout (NL). Hij publiceerde "Oorkonden van Sint-Catharinadal" en "De Monnik", hij had bij zijn overlijden drie delen klaar van de "Oorkonden der abdij Tongerlo" en een half-klaar manuscript over de geschiedenis van Alphen. Hij schief vele artikelen in historische tijdschriften.

In **Lectuurrepertorium** vinden we volgende supplementaire gegevens:

* Vliermaalroot 23.02.1888 – Tongerlo, 23.07.1952; Norbertijner kanunnik van de abdij Tongerlo, werd in 1915 archivaris der abdij, en leraar in de kerkgeschiedenis en archeologie. Had het beheer van "Analecta Praemonstratensia"

In de KBR vinden we volgende titels van zijn hand, in alfabetische orde:

De begijnhoven in Vlaanderen; Leuven, centrale voor projectie-onderwijs; 1934; 16.pp.
De H. Siardus en zijne reliquien ter abdij Tongerlo, 1617-1917; Tongerlo, drukkerij der abdij, 1917; 115.pp.
De monnik; Antwerpen, Standaard-boekhandel, s.d.; 168.pp.
De oorkonden van het Norbertinessenklooster Sint-Catharinadal te Breda-Oosterhout; Tongerlo, drukkerij der abdij, 1928-1929; 502.pp.
De volkstelling van 1702 in oostelijk Vlaams-Brabant; Leuven, Familiekunde Vlaanderen, 2014; 812.pp.
De zending van Sonnius te Rome: omtrent het oprichten van nieuwe bisdommen in de Nederlanden (1558-1559); s.l.s.n.; 1922; 26.pp.
Feestvergadering der bonden van het H. Hart ter abdij Tongerlo, 30 juni 1918; Tongerlo, drukkerij der abdij, 1918; 53.pp.
Jaak Lemmens, stichter der Lemmensschool: 1823-1881; Tongerlo, Sint-Norbertusdrukkerij, 1932; 51.pp.
Oorkonden der abdij Tongerlo, Deel 1: 1948; s.p. Deel 2: 1950; 489.pp. Deel 3: 1952; 488.pp. Tongerloo, Sint-Norbertusdrukkerij, (1948-1958)
Prins Willem van Oranje; Leuven, centrale voor projectieonderwijs; 1934; 20.pp.
Sint-Willibrord, apostel der Nederlanden; Tongerlo, Sint-Norbertus-drukkerij, 1939; 256.pp.
Tongerloo en 's Hertogenbosch, de dotatie der nieuwe bisdommen in Brabant 1559-1596; Tongerlo, Drukkerij der abdij, 1925; 382.pp.

Enz...